

Znaczenie literalne jest jednym z centralnych pojęć teorii i praktyki interpretacji prawa. Wystarczy wskazać, że w ostatnim roku (tj. od czerwca 2020 r.) w Polsce termin ten pojawił się w ponad 4 tysiącach uzasadnień aktów stosowania prawa (dane z SIP Legalis). Jednocześnie bliższe spojrzenie na użycie tego terminu pokazuje, że jest on rozmaicie rozumiany. Niekiedy interpretatorzy pod pojęciem znaczenia literalnego rozumieją rezultat wykładni językowej, niekiedy efekt „bezpośredniego rozumienia” odczytania tekstu prawnego, niekiedy zaś uznają, że ze znaczeniem literalnym mamy do czynienia wtedy, kiedy zastosowanie odmiennych dyrektyw interpretacyjnych prowadzi do tego samego rezultatu. Brak jest również konsensusu, jaką rolę w procesie interpretacji prawa odgrywa znaczenie literalne.

Obok prawoznawstwa innymi naukami, które stawiają znaczenie literalne w centrum uwagi, są filozofia i językoznawstwo. Aktualnie panuje w nich zgoda, że znaczenie literalne słów, pojmowane jako bezpośrednio dostępne i niezależne od tego, kto i w jakich okolicznościach słów używa, nie odgrywa tak dużej roli w komunikacji jak tradycyjnie sądzono. Jako szczególnie wartościowe dla prawników jawią się badania w obszarze językoznawstwa kognitywnego dotyczące przetwarzania komunikatów językowych. Podają one w wątpliwość tezę, że znaczenie literalne jest dostępne w sposób uprzywilejowany, tj. że najpierw rozumiemy komunikaty językowe literalnie, a dopiero w dalszej kolejności uzupełniamy treść językową o informacje pochodzące z kontekstu. Dyskusja filozoficzna dotycząca wagi czynników kontekstowych w przekazywaniu treści językowej także potwierdza ustalenia lingwistów.

Dlaczego jest to istotne dla prawników? Interpretacja prawa opiera się na rozumieniu pewnego tekstu prawnego, a więc treści językowej. Filozofia języka i językoznawstwo badają, jak przebiegają procesy komunikacji językowej, niezależnie od tego, czy dotyczą obszaru prawa czy jakiegokolwiek innego. Jeżeli poglądy na interpretację prawa mają być zgodne z aktualnym stanem nauki co do rozumienia treści językowej, teoria i praktyka prawa powinny uwzględniać osiągnięcia wypracowane w filozofii i językoznawstwie.

Projekt ma dwa główne cele: deskryptywny i normatywny. Cel deskryptywny polega na systematyzacji rozumień znaczenia literalnego w interpretacji prawa. Przeprowadzony zostanie przegląd literatury anglo-, hiszpańsko-, francusko-, polsko- i portugalskojęzycznej dotyczący tego pojęcia. Osobno zostanie rozpatrzone, jak pojmuje się znaczenie literalne w normatywnych koncepcjach interpretacji prawa, osobno zaś, jak znaczenie literalne funkcjonuje w praktyce prawa. Cel normatywny wiąże się z wykorzystaniem wniosków wypływających z badań prowadzonych w filozofii języka i językoznawstwie kognitywnym. Projekt dąży do zbadania, jakie ustalenia filozoficzne i językoznawcze co do znaczenia literalnego powinny być uwzględnione przez teorię interpretacji prawa, jak również stosowane przez prawników-praktyków – z uwagi na fakt, że interpretacja prawa jest interpretacją komunikatów językowych. W szczególności weryfikacji zostanie poddana hipoteza, że znaczenie literalne rozumiane jako bezpośrednio dostępne i jasne dla kompetentnych użytkowników języka, a przez to niewymagające uzasadnienia, jest nieuprawnione w interpretacji prawa i jego stosowaniu.

Projekt wpisuje się w solidnie zakorzoną tradycję w filozofii i teorii prawa, upatrującą korzyści dla nauk prawnych w integracji osiągnięć nauk zajmujących się językiem i komunikacją. Szerokie uwzględnienie literatury obcojęzycznej pozwoli na przedstawienie aktualnego stanu badań nad znaczeniem literalnym w prawoznawstwie. Zaowocuje to powstaniem ważnego punktu odniesienia zarówno dla badań filozoficzno-teoretycznych, jak i dla prawników-praktyków, szukających łatwo dostępnych informacji na temat pojmowania znaczenia literalnego w krajach zachodniej kultury prawnej. Szczególna uwaga zostanie zwrócona na rozumienie znaczenia literalnego w prawie publicznym, przede wszystkim karnym i podatkowym, gdzie tradycyjnie przywiązuje się wyjątkową wagę do językowych rezultatów wykładni. Zestawienie polskiego dorobku z dokonaniem zagranicznymi w formie publikacji w języku angielskim pozwoli także na rozpropagowanie wiedzy o polskiej teorii i praktyce interpretacji prawa na poziomie międzynarodowym.

Uwzględnienie badań filozoficznych i lingwistycznych umożliwi weryfikację, czy wszystkie spotykane rozumienia znaczenia literalnego są uzasadnione w świetle aktualnej wiedzy na temat komunikacji językowej i procesów rozumienia treści językowej, a jeśli nie – które z nich i w jakim zakresie powinny zostać zrewidowane. W związku z kapitalną rolą, jaką znaczenie literalne odgrywa w teorii i praktyce interpretacji prawa, końcowe wnioski projektu mają szansę wywrzeć istotny wpływ zarówno na wymiar teoretyczny, jak i praktyczny interpretacji prawa.